

مستند ورزشی؛ زمینه‌ها و ضرورت‌ها^۱

محمدحسین صباحی^۲

دکتر علی رجبزاده طهماسبی^۳

چکیده

مستندهای ورزشی در میان برنامه‌ها و فیلم‌های ورزشی، از پیشینه و اهمیت بسزایی برخوردارند. با وجود این، درباره ابعاد گوناگون ساختار محتوایی و تکنیکی این گونه از مستندها و برنامه‌های ورزشی، مطالعه چندانی صورت نگرفته است. در این مقاله ضمن اشاره به تاریخچه‌ای کوتاه در زمینه مستندهای ورزشی در سطح جهان و ایران، به معرفی دسته بندی موضوعی و محتوایی این گونه برنامه‌های مستند پرداخته شده است. چهار گروه عمده در این دسته‌بندی عبارت‌اند از مستندهای ورزشی (۱) رویداد محور، (۲) شخصیت محور، (۳) رشته محور (با رویکرد رشته ورزشی) و (۴) حاشیه محور. در ادامه مقاله نیز ساختاری مستندهای ورزشی در سه مرحله «پیش تولید»^۴ (پژوهش، فیلمنامه، برنامه‌ریزی)، «تولید»^۵ (کارگردانی، فیلم‌برداری، صدا برداری) و «پس تولید»^۶ (تدوین، گفتار متن، موسیقی) بررسی شده است. در این بخش تلاش شده تا ویژگی‌های مطرح و مؤثر هر مرحله از کار، معرفی و بررسی شود. از جمله موارد

۱. نام مقاله از پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان «ساختار شناسی مستند ورزشی» گرفته شده است.

۲. کارشناس ارشد رشته تهیه‌کنندگی مستند. (نویسنده مسئول)

۳. عضو هیئت علمی دانشکده صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، استادیار پایه ۱۲.

۴. Pre Production

۵. Production

۶. Post Production

برجسته در این زمینه، نگاه خلاقانه و ورزشی به موضوع مورد نظر، ضبط چند دوربینه و روش تدوینی مناسب مستند ورزشی است.
کلیدواژه‌ها: مستند(فیلم مستند)، مستند ورزشی، روایت، تدوین تداومی و غیرتداومی، ریتم (ضرب آهنگ)، قالب(فرم) برنامه

مقدمه

رویدادهای ورزشی، بنا به ذات خود که دارای هیجان، رقابت، کشمکش و انتظار برای به دست آمدن نتیجه مطلوب است و همین طور خصیصه قهرمان‌پروری خود، خوراک مناسبی برای فیلمسازان و همچنین برنامه‌سازان تلویزیونی‌اند. از همین روی با به وجود آمدن تلویزیون و رشد و گسترش آن و راه‌اندازی شبکه‌های ماهواره‌ای، کابلی، اینترنتی و امروزه پخش بر روی تلفن‌های همراه، مستوولان و برنامه‌ریزان شبکه‌های پخش تلویزیونی برای جذب بیشتر تماشاگران و در نتیجه بهره‌برداری بیش از پیش اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی - بسته به مأموریت هر شبکه اعم از تجاری یا غیر تجاری مانند شبکه‌های دولتی - به پوشش و پخش هر چه بیشتر و متنوع‌تر برنامه‌های ورزشی به مثابه یکی از ابزارهای مناسب جلب مخاطب می‌نگرند.

تنوع طیف مخاطبان این گونه از برنامه‌ها و متفاوت بودن دلبستگی‌ها و سلیق آنها باعث شده است تا شیوه‌های گوناگون برنامه‌سازی تلویزیونی، جایگاه ویژه‌ای در جدول تولید و پخش برنامه‌های ورزشی شبکه‌های تلویزیونی داشته باشند. در کنار برنامه‌های زنده، گزارش‌های ورزشی، برنامه‌های ترکیبی (بصورت مجله یا جنگ)، دوربین‌های خبرساز و...، فیلم‌ها و برنامه‌های مستند ورزشی برای اقناع ذهن جست‌وجوگر و حقیقت‌جوی علاقه‌مندان به ورزش، از طرفداران ویژه‌ای برخوردار است. اقبال عمومی به این گونه مستندها - با توجه به رویکرد فیلم‌سازان برجسته دنیا به این گونه از مستندسازی و راه‌یابی آنها به جشنواره‌های جهانی - باعث شده است که در سال‌های اخیر شاهد موج فزاینده سفارش ساخت و پخش این گونه برنامه‌های مستند ورزشی از سوی گردانندگان شبکه‌های تلویزیونی و همچنین پشتیبانی نهادهای دولتی و خصوصی مرتبط با ورزش در این زمینه باشیم.

با وجود توجه مناسبی که به این برنامه‌های ورزشی در بین تماشاگران و ورزش‌دوستان، هم‌زمان، می‌شود، اینکه کدام گونه و دسته از برنامه‌های ورزشی در دسته‌بندی مستند ورزشی به‌ویژه در رسانه تلویزیون قرار می‌گیرند، به پرسشی اساسی در بین کارشناسان و برنامه‌سازان تلویزیونی مخصوصاً در کشور ما، تبدیل شده است. می‌شود گفت که بیشتر آثار ساخته شده و پخش شده در تلویزیون با موضوع ورزش، که به نوعی بازتاب صحنه و پشت صحنه رقابت‌ها و رویدادهای ورزشی‌اند، و آنچه را که در میدان‌های ورزشی روی داده بی‌پرده به تماشاگران عرضه می‌کنند، از مواردی هستند که به این چالش دامن زده‌اند.

یکی از دلایل این امر، کمبود یا نبود پژوهش و مطالعه در مورد ساختارها و شیوه‌های ساخت مناسب این قالب برنامه‌سازی در حیطه ورزش است. از سوی دیگر، با وجود برپایی جشنواره‌ها و گردهمایی‌هایی با موضوع فیلم‌ها و برنامه‌های تلویزیونی ورزشی در سال‌های اخیر در کشورمان، متأسفانه هنوز مرجع و مرکز مناسبی برای گردآوری یافته‌های انگشت‌شمار در این زمینه وجود ندارد. از همین رو، نگارنده این مقاله، بر آن است تا با استفاده از منابع هر چند اندک، به پاسخی در خور برای پرسش‌های اساسی در این زمینه دست پیدا کند. قدر مسلم این است که با این گام بسیار کوچک امید می‌رود هر چه زودتر، با همراهی دیگر پژوهشگران و کارآمدان این عرصه، گام‌های مثبت و ارزنده‌تری برای پیمودن مسیر برداشته شود.

روش تحقیق

کمبود و در واقع نبود منابع مکتوب و مستند با موضوع مستند ورزشی در مراکز پژوهشی و حرفه‌ای مرتبط با امر مستندسازی و همین‌طور سازمان‌های متولی امر ورزش در کشورمان، باعث شد که این پژوهش پس‌زمینه پژوهشی مناسبی نداشته باشد. بر همین اساس نگارنده، با استفاده از روش پژوهش کتابخانه‌ای و مراجعه به منابع نسبتاً مرتبط مکتوب فارسی و انگلیسی، همچنین جست‌وجو در پایگاه‌های اینترنتی، اطلاعات را طبقه‌بندی و یافته‌های خود را تجزیه و تحلیل و نهایتاً تبیین کرده تا به نتیجه‌ای در

خور دست یابد. در این میان تلاش شده است تا با استفاده از روش مصاحبه باز، گفت‌وگو با تنی چند از مستندسازان و دست‌اندرکاران عرصه مستند و مستند ورزشی در داخل کشور، و مطالعه چندین مستند ورزشی مطرح ایرانی و غیر ایرانی و به‌ویژه مطالعه موردی دو نمونه برجسته و موفق ایرانی و غیرایرانی در این زمینه، یعنی فیلم‌های «قهرمانی» و «المپیا»^۱ و تطبیق موارد رعایت شده در این دو فیلم با اصول مستندسازی و برنامه‌سازی در عرصه ورزش^(۱) چراغی را، هر چند کم‌فروز، فرا راه این مسیر روشن کند. لذا به خوبی پیداست که این پژوهش، به مثابه نخستین گام کاستی‌های فراوان دارد و امید است که کارشناسان و پژوهشگران محترمی که به این نوشتار مراجعه می‌کنند، به نگارنده لطف و وی را در این زمینه راهنمایی کنند، تا به یاری خداوند بتوان در آینده به کمبودها بیشتر توجه و آنها را رفع کرد.

تعریف مستند ورزشی

چنانچه مستند ورزشی به مثابه گونه‌ای از فیلم و برنامه مستند، در کنار مستندهای موضوعی دیگری همچون مستند اجتماعی، مستند مردم‌نگار، مستند میراث فرهنگی، مستند سیاسی و... بررسی شود، با توجه به محتوای مستندهای ورزشی می‌توان آن را گونه‌ای از فیلم یا برنامه مستند دانست که محور موضوعی و محتوایی آن ورزش و موارد مرتبط با آن است.

محمد تهامی نژاد در مقاله «ورزش‌نگاری فرهنگی در برابر تجارت هیجان» در مورد مستند ورزشی چنین می‌گوید: «مستند ورزشی، اثر یکپارچه‌ای است که فرآیند یا جوهره واقعه‌ای ورزشی را با روش‌های گوناگون از جمله دوربین مستقیم به چنگ می‌آورد یا به شیوه نمایشی و روایی توصیف می‌کند و حاوی یک نظر است. برخی فیلم‌های ورزشی به ورزش می‌پردازند و گاهی کشف - به مدد بهره‌گیری خلاقه از فناوری سینما - پیام فیلم‌ساز است.» (تهامی نژاد، ۱۳۷۷، ص ۹۲)

نگارنده نیز در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با موضوع «ساختارشناسی مستند

ورزشی»، با توجه به جزئیات و ویژگی‌های محتوایی و تکنیکی فیلم‌سازی و برنامه‌سازی تلویزیونی، مستند ورزشی را این گونه تعریف کرده است: «مستند ورزشی را می‌توان گزارش و تفسیر خلاقانه رویدادی ورزشی با استفاده از عوامل محتوایی و زیبایی‌شناختی فیلم‌سازی و برنامه‌سازی تلویزیونی تعریف کرد. منظور از این عوامل، به کار بستن خلاقانه اجزاء روایی، تصویری و صدایی از جمله گزینش تم، موضوع، پژوهش، ساختار قدرتمند و پیش‌برنده، روایت، نگارش فیلمنامه و متن، دکوپاژ (نمابندی - تقطیع نما)، ضبط چند دوربینه، طراحی صحنه، میزانشن، صدابرداری، تدوین خلاقانه و هدفمند، ریتم، گرافیک، موسیقی و... است.» (صبحی، ۱۳۸۸، ص ۱۰)

بنابراین می‌توان خلاصه‌گفت که «مستند ورزشی گونه‌ای از فیلم یا برنامه مستند است که محور موضوعی و محتوایی آن ورزش و موارد مرتبط با آن است.» (صبحی، ۱۳۸۸، ص ۱۴۹)

بر اساس این تعریف، مستندهایی که خط اصلی روایت در آنها به مسائل ورزشی می‌پردازد، جزو مستندهای ورزشی قرار می‌گیرند.

تاریخچه مستند ورزشی

با نگاهی به عناوین فیلم‌ها و مستندهای ساخته شده در طول تاریخ سینما و تلویزیون، می‌توان به روشنی دید که مستندهای ورزشی، همپای پیدایش و رشد این دو رسانه، به وجود آمده، بالیده شده‌اند. دلیل این توجه نیز آن بوده که موضوعات درخور توجه برای فیلم‌سازان و برنامه‌سازان تلویزیونی در حقیقت بازتابی از خواست تماشاگران بالقوه تصویر متحرک بوده است، و یکی از این خواست‌ها توجه و علاقه مردم به امر ورزش در سده‌های اخیر است. از میان قدیمی‌ترین آثار مستند ورزشی، می‌توان به «مسابقه کالسکه برقی از پاریس تا بردو»^(۲) (۱۸۹۷)، «مسابقه دویدن با گونی (دوی پا در گونی)»^(۳) (۱۸۹۷)، «تاخت نمایشی نیزه‌داران اتریشی»^(۴) (۱۸۹۷) و سایر موضوعاتی از این دست مانند شناگران، آموزش دوچرخه سواری و... ساخته برادران لومیر از همان دوران آغازین پیدایش تصویر متحرک اشاره کرد. (بارنو، ۱۳۸۰، ص ۲۸-۲۹).

در سال‌های بعد، فیلم‌های بیشتری به سبک گزارشی و شبه‌مستند در زمینه رویدادهای مهم ورزشی در سطح ملی یا جهانی، همچون بازی‌های المپیک، ساخته و نمایش داده شد که بیشتر آنها از تدوین فیلم‌های خبری فیلم‌برداری شده، در جریان برگزاری این گونه رویدادها ساخته شده بودند. البته از دیدگاه ویژگی‌های زیبایی‌شناختی تکنیکی و ساختاری، نخستین موردی که به اذعان بسیاری از کارشناسان، نظریه‌پردازان و مورخان تاریخ فیلم‌سازی، سرسلسله مستندهای ورزشی قرار می‌گیرد، همانا فیلم المپیا (۱۹۳۸) ساخته لنی ریفنشتال^۱ است. در حقیقت، پس از ساخته شدن و نمایش دادن المپیا بود که انگیزه بیشتری برای ساختن مستندهای ورزشی به‌ویژه از بازی‌های المپیک و سایر رویدادهای جهانی فراهم شد.

نگاهی به فهرست این گونه فیلم‌ها، ما را متوجه تجربه فیلم‌سازان نام‌آوری در این عرصه می‌کند. افرادی مانند کلود لوش^۲، آرتور پن^۳، میلوش فورمن^۴، جان شلزینگر^۵ و دیگر فیلم‌سازان معتبری که تا امروز این قالب از مستند را در ابتدا یا اوج کارهای خود تجربه کرده‌اند. مثلاً می‌توان از روایت امیر کوستاریکا^۶، درباره زندگی ورزشی و شخصی مارادونا^۷ فوتبالیست نام‌آور آرژانتینی، در فیلمی مستند به همین نام، فیلم مستند تایسون^۸ ساخته جیمز توباک^۹ (۲۰۰۶) درباره مایک تایسون^{۱۰} یکی از مشهورترین بوکسورهای سنگین وزن تاریخ ورزش جهان یا مستند زیدان: پرتره قرن

۱. Riefenesthal, Leni
۲. Claude Lelouch
۳. Arthur Penn
۴. Milos Foman
۵. John Schlesinger
۶. Emir Kusturica
۷. Maradona
۸. Tyson
۹. James Toback
۱۰. Mike Tyson

بیست و یکمی^(۵) (۲۰۰۶) ساخته دوگلاس گوردو^۱ و فیلیپه پارنو^۲ و همچنین فیلم یوهان کرایف - لحظه موعود^(۶) ساخته ریمون گیلینگ^۳ نام برد.

در ایران نیز بنا بر پژوهش‌های به عمل آمده، به جز گزارش‌های خبری که در دوره مظفرالدین شاه قاجار میرزا ابراهیم خان عکاسباشی از کوهپیمایی یا حرکات آکروبات‌مانند ورزشی قزاق‌ها، فیلم‌برداری کرده بود، نخستین مستند ورزشی (گزارشی) ثبت شده مربوط است به فیلمی یک ساعته ساخته ابراهیم معتمدی در سال ۱۳۲۳ خورشیدی، درباره ورزش اسکی در تهران و ورود و حضور مربی خارجی این رشته به نام گاستون کاتی‌یار. این فیلم ورزشی شامل صحنه‌هایی از فرودگاه، تمرین اسکی، صرف غذا، تفریح و گشت و گذار مردم تهران و همچنین مسابقه اسکی استقامت است. (تهامی نژاد، ۱۳۷۷، ص ۹۳)

نخستین مستند ورزشی مطرح ایرانی به معنای واقعی کلمه - که در برگیرنده مؤلفه‌های محتوایی و تکنیکی مستندسازی است - راه‌زیر داریوش با نام گود مقدس در سال ۱۳۴۳ ساخت. این فیلم که در مورد ورزش زورخانه‌ای (باستانی) و با نگاهی تاریخی، اساطیری و مذهبی به این رشته ورزشی ایرانیان و جنبه‌های پهلوانی و سلحشوری آن است، به سفارش وزارت فرهنگ و هنر تهیه شد. (مهرابی، ۱۳۷۵، ص ۳۳۵) در طی دوره‌های بعد با نگاهی به بیشتر منابع مکتوب مربوط به تاریخ و تحلیل فیلم‌سازی و برنامه‌سازی مستند در ایران، می‌توان دریافت که در کنار فیلم گود مقدس، فیلم‌های سردی آهن (۱۳۴۹) ساخته خسرو سینایی، درباره محمد نصیری قهرمان جهان در رشته وزنه‌برداری، و قهرمانی (۱۳۷۷) ساخته احمد ضابطی جهرمی، که روایتی آهنگین دارد از برگزاری سی و سومین دوره مسابقات کشتی آزاد جهان در تهران (۱۳۷۷ خ. - ۱۹۹۸ م.) از اعتبار و شهرت بیشتری در میان مستندهای ورزشی ساخته شده در کشور، برخوردارند.^(۷)

۱. Douglas Gordon

۲. Philippe Parreno

۳. Ramón Gieling

ساختار روایتی - محتوایی مستندهای ورزشی

آنچه که به مستندی ورزشی ارزش اسنادی و مستند بودن می‌دهد در درجه نخست، نوع نگاه و بینش سازنده آن مستند به موضوع و لحاظ کردن دورنمایی محتوایی از دل موضوعی ورزشی است؛ مثلاً رویکرد فیلم مستند ورزشی **قهرمانی** (۱۳۷۷) ساخته ضابطی جهرمی، حماسه‌سازی از یک قهرمانی ملی در آوردگاهی جهانی است و رویکرد **المپیا** (۱۹۳۸) ساخته ریفرنشتال، دو موضوع توانمندی ملل گوناگون و توانایی آنها در اتحاد با هم زیر لوای بازی‌های المپیک و زیبایی حرکت‌های ورزشی در جریان المپیک است. به عبارت دیگر، مستندساز با نگاهی خاص از لایه سطحی رویدادها و موضوع‌های ورزشی گذشته و زوایای نهفته در امری ورزشی را که در یک گزارش ساده ورزشی نمی‌توان دید، به نمایش می‌گذارد.

از سوی دیگر، مهم‌ترین وجه تمایز مستند ورزشی با دیگر قالب‌های برنامه‌سازی ورزشی، موضوع روایت در فیلم مستند و ساختار محتوایی و تکنیکی بنا شده بر آن است. معمولاً گونه‌های دیگر برنامه‌سازی ورزشی، از عنصر اصلی روایت خالی‌اند و فقط به گزارش یا تحلیل و تفسیر یک یا مجموعه‌ای از رویدادهای ورزشی می‌پردازند. در حالی که سازندگان برنامه‌های مستند، هدف^۱ و دورنمایی مفهومی^۲ را برای برنامه خود در نظر می‌گیرند و بر اساس آن، روایت مستند خود را پیش می‌برند. امکان دارد این تم^۳، پیش از آغاز مرحله پژوهش و تصویربرداری^(۸) تعیین شده باشد یا در خلال این مراحل، برای برنامه مورد نظر انتخاب شود. حتی امکان دارد که به هنگام تدوین، با تغییر جهت در زاویه دید، موضوع جدیدی را برای روایت برنامه یا فیلم مستند انتخاب کرد.

در جایی که معمولاً برنامه‌های ورزشی غیر مستند، بیشتر در حد نمایش و گزارش پوسته ظاهری رویدادها و موضوع‌های ورزشی باقی می‌مانند، مستند ورزشی، به لایه‌های درونی‌تر همان موضوع نقب می‌زند و پرده‌هایی را از پیش روی بینندگان کنار

۱. Aim

۲. Perspective

۳. Theme

می‌برد، تا به علت‌العلل و بن‌مایه‌های یک رویداد یا موضوع ورزشی پی‌ببرند. در میان برنامه‌های ورزشی، اگر چه گزارش‌های ورزشی هم، با اینکه از دیدگاه رویکرد واقع‌گرایی و بازتاب واقعیت موجود در یک رویداد، از دید موضوعی، به نوعی به برنامه‌های مستند نزدیک‌اند، به دلیل نداشتن نگرش و بینش خاص و هدف‌مند که سبب القاء پیامی فکری و تغییر در ذهنیت بیننده شود، در دسته مستندهای رایج نمی‌گنجد. این گونه است که دوربین مستندساز، با ورود به حیطه‌هایی که معمولاً یا از دیدرس عادی خارج است یا به دلیل هیجان موجود در صحنه رویداد ورزشی به آن توجه نمی‌شود، و استفاده مناسب از ساختار روایی و روش‌های تصویرسازی و مستندسازی، بر این نکته‌ها دست می‌گذارد و اثری ماندگار و تأثیرگذار عرضه می‌کند.

در این میان، همان گونه که گفته شد، نوع نگاه و پرداخت هر فیلم‌ساز، متمایزکننده هر اثر مستند است. بدین ترتیب است که در فیلم مستند، این امکان وجود دارد که چندین فیلم‌ساز از موضوعی واحد فیلم‌های متفاوتی بسازند؛ مانند فیلم مستند دیدگاه هشت نفر^(۹) که از دیدگاه هشت کارگردان مطرح^(۱۰)، بازی‌های المپیک ۱۹۷۲ مونیخ را به تصویر می‌کشد که به دلیل حادثه گروگان‌گیری ورزشکاران تیم فلسطین اشغالی از سوی یک گروه مسلح فلسطینی و پایان خونبار آن تا مدت‌ها مرکز توجه جهانیان بود. (Diffrient, 2006, PP1407-1409)

نمایی از فیلم مستند ورزشی «دیدگاه هشت نفر»

محتوای یک مستند ورزشی به مثابه اثری خلاقانه، آن‌گه‌و و ایده‌ای است که در ابتدا و در قالب طرح اولیه یا فیلمنامه به منظور ساخت آن اثر ارائه می‌شود و کاملاً آشکار است که همانند همه آفریده‌ها و ساخته‌های درخور تأمل انسانی که پدیدآمده تفکر و خلاقیت ذهنی توانمند و اندیشمند است، نیازمند آگاهی و بینش درباره موضوع پیش‌رو است. به عبارتی دیگر، لازمه ساخت مستند ورزشی ماندگار، جالب و درخور اعتنا یا به قولی خوش‌ساخت، آن‌چنان‌که در ذهن و قلب بیننده ماندگار شود و بتوان بارها به آن مراجعه کرد و از دیدن آن در هر زمان لذت برد، استفاده از تبحر، توانمندی، تجربه و زمینه‌های فکری ویژه‌ای در زمینه این‌گونه از برنامه‌سازی ورزشی است. یعنی همانند مستندسازی که در رشته‌ها و موضوع‌های دیگر مانند قوم‌نگاری، صنعتی، اجتماعی و... به ساخت مستند مشغول‌اند، مستندساز ورزشی نیز با تجربه و دانش اندوخته شده طی کارها و مطالعاتی که کرده است، به تبحر و توانمندی بیشتری برای ادامه کار در حیطه مستندسازی ورزشی دست می‌یابد. نتیجه این بینش خلاقانه فیلمساز یا برنامه‌ساز ورزشی، استفاده مناسب از ابزار فکری و فیزیکی برای انتقال بهینه پیام و ایده اصلی و در حقیقت همان هدف و دورنمای طراحی شده است.

همان‌گونه که پیش از این نیز اشاره شد، مستندهای ورزشی از دیدگاه محتوایی به دو دسته اصلی تقسیم می‌شوند؛ نخست، مستندهایی که در آنها، دقیقاً عین رویداد یا موضوعی ورزشی مانند رشته‌های گوناگون ورزشی، ورزشکاران و... در متن قرار دارد و هدف و موضوع اصلی است. این‌گونه از مستندها بنا به ذات ورزشی خود، از قابلیت‌ها و جذابیت‌هایی برخوردارند که مستندساز باید با نگاه و شناخت حیطه‌های مرتبط با آن موضوع ورزشی به ساخت مستند موردنظر پردازد و در ضمن، با شناخت کامل از ویژگی‌های فیزیکی و معنوی آن، برای جذاب‌تر کردن مستند و پرداخت کامل‌تر آن بهره‌برد، که در جای خود به این ویژگی‌ها اشاره خواهد شد. از نمونه‌های ایرانی این دسته از مستندهای ورزشی می‌توان به فیلم‌های **گود مقدس، سردی آهن و قهرمانی** و از نمونه‌های غیر ایرانی به **المپیا، المپیک توکیو (۱۹۶۵)** ساخته کن ایچیکاوا

و دیدگاه هشت نفر اشاره کرد.

در این میان امکان دارد که این گونه فیلم‌های مستند ورزشی، در بستر خود کارکرد دیگری نیز بیابند و مثلاً نقبی به تاریخ، اجتماع یا مسائل دیگر آن موضوع ورزشی بزنند، اما محور اصلی همان بررسی موضوع ورزشی است. مثلاً، در فیلم **گود مقدس**، به ضرورت معرفی رشته ورزش باستانی، روایت فیلم از آثار به جا مانده از نقش‌های پهلوانی در تخت‌جمشید شروع شده و در ادامه علاوه بر موضوع ورزش، لاجرم موضوعات دیگری نیز، که حاشیه این ورزش در دوران مختلف تاریخی بوده است، نیز مطرح می‌شود.

در دسته دیگر، گروهی از مستندها قرار می‌گیرند که به بهانه موضوعی ورزشی، در دورنمای خود، مسائل دیگری مانند مسائل اجتماعی، سیاسی و... را هدف قرار داده‌اند. این گونه از مستندها که از بستر ورزش برای مطرح کردن موضوع‌های اجتماعی، سیاسی یا... استفاده می‌کنند، در واقع باز هم مستند ورزشی محسوب می‌شوند، چرا که اگر آن بستر یا موضوع ورزشی از آن گرفته شود، خط کلی و روایی مستند کلاً دگرگون خواهد شد. این دسته از فیلم‌های مستند ورزشی، چون معمولاً برای مطرح کردن موضوعی صرفاً ورزشی ساخته نمی‌شوند، می‌توانند از عناصر ساختاری محتوایی و تکنیکی سایر موضوع‌های مستندسازی استفاده کنند و نیاز چندانی ندارند که ضروریات ساخت مستندهای ورزشی را که محور اصلی‌شان موضوعی ورزشی مانند ورزشکاران یا رقابت‌های ورزشی است، رعایت کنند. از این دسته مستندهای ورزشی می‌توان به **فوتبال به سبک ایرانی (۱۳۸۰)** ساخته مازیار بهاری و **فوتبال جایی که داور ندارد (۱۳۸۵)** ساخته محمد رضائی اشاره کرد. امامی (۱۳۸۷) می‌گوید:

«در اینجا ما با مستندهایی روبه‌رو می‌شویم که ورزش بهانه است و حاشیه‌ای است برای طرح یک سری مبانی اجتماعی عملاً با مستندهایی روبه‌رو هستیم که مستند اجتماعی‌اند ولی در عین حال از کانال ورزشی خاص مثل فوتبال یا مثل فیلم‌های دیگری وارد می‌شوند و هدف آنها این است که به یکی از نمادهای هنجار یا نابهنجاری جامعه از دید ورزش، از روزه ورزش نگاه کنند و به حساب آن را مطرح کنند و نتایجی برای خودشان می‌گیرند.» (گفت‌وگوی حضوری)^(۱۱)

از نمونه‌های دیگر این گونه مستندها می‌توان به مجموعه مستند **سرزمین فوتبال**،

برزیل^(۱۲) اشاره کرد که در بخش‌هایی از آن فرهنگ و تاریخ ورزش برزیل و همچنین فعالیت‌های ورزشکاران و تیم‌ها در حیطه‌های گوناگونی مانند کارهای اجتماعی و... مطرح می‌شود، ولی کاملاً یک مستند ورزشی است.

دسته نخست را که صرفاً به ورزش می‌پردازد، می‌توان **مستند ورزشی محض** و دسته دوم را که علاوه بر ورزش، دل‌مشغولی‌هایی فراتر از ورزش را بازتاب می‌دهد، می‌توان **مستند ورزشی ترکیبی** نامید.

انواع مستند ورزشی از دیدگاه محور و موضوع محتوایی

با توجه به نگاه مستندساز و موضوع ورزشی که از لحاظ محتوایی انتخاب کرده، می‌شود گفت که مستندهای ورزشی دسته‌بندی دیگری نیز دارند. این دسته‌بندی بر پایه محور موضوعی است که برای ساختار روایی و محتوایی مستند ورزشی در نظر گرفته می‌شود، (امامی، ۱۳۸۷، گفت‌وگوی حضوری). چهار گروه عمده در این دسته‌بندی عبارت‌اند از: (۱) رویداد محور، (۲) شخصیت محور، (۳) رشته محور (با رویکرد رشته ورزشی)، (۴) حاشیه محور.

۱) مستند ورزشی رویداد محور

مستند ورزشی رویداد محور از نخستین گونه‌های مستند ورزشی شمرده می‌شود و پیشینه‌اش به مستندهای گزارشی ورزشی، می‌رسد. این نوع مستند، جهت ثبت و مستند کردن رویدادی ورزشی ساخته می‌شود و بهترین نمونه‌های آن نیز فیلم‌های المپیا و قهرمانی است، که اولی درباره المپیک سال ۱۹۳۶ برلین و دومی درباره مسابقات جهانی کشتی آزاد سال ۱۳۷۷ در تهران است.

که این‌گونه مستند، مصداق کامل اصطلاح سهل و ممتنع است. در حالی که گمان می‌رود ساخت آن با فیلم‌برداری از کل رویداد و سپس تدوین آن در مرحله پس از تولید، به راحتی انجام‌شدنی است، ولی اگر فقط با همین دیدگاه به ساخت این‌گونه بنگریم، نتیجه‌اش مستندهای فراوانی است که پس از مدتی به بوتۀ فراموشی سپرده شده‌اند. در حقیقت دقت نظر، نگاه و بینش و استفاده از شیوه‌های ساختاری متفاوت و

جذاب است که می‌تواند باعث متمایز شدن مستندی ورزشی شود. امروزه، به دلیل رقابتی شدن پخش رویدادها و موضوع‌های درخور توجه بینندگان و تولید و پخش انبوه و کارخانه‌ای‌وار در شبکه‌های تلویزیونی، به مثابه اصلی‌ترین پشتیبانی‌کنندگان از تولید و پخش این گونه مستندها، این شبکه‌ها بیش از پیش به سمت پخش گسترده و لحظه به لحظه رویدادهای مهم ورزشی رفته‌اند و دیگر عملاً، جا و فرصتی برای پخش همان رویدادها به صورت کاری مستند- که با توجه به مقدار زمان پخش و همچنین ساخت نسبت به پخش زنده و مستقیم، هزینه بیشتری را در پی دارد و در ضمن مخاطبان آن محدودتر است- وجود ندارد. البته باید اشاره کرد که حتی اگر انگیزه‌هایی در بخش مستندسازهای مستقل در این زمینه وجود داشته باشد، عملاً به دلیل هزینه و تدارکات سنگینی که برای ساخت مستندی ماندگار و تأثیر گذار از این گونه رویدادها لازم است و معمولاً از عهده سازندگان مستقل بر نمی‌آید، این انگیزه‌ها و خواست‌ها هم کمتر به نتیجه مطلوب می‌رسد.

در سطح جهانی، نخستین مستند ورزشی رویداد محور از المپیک سال ۱۹۲۴ پاریس ساخته شده است و فیلم ماراتن (۱۹۹۲) ساخته کارلوس سائورا درباره بازی‌های المپیک بارسلون، از آخرین مستندهای ورزشی شاخص در این دسته است، که به اکران سینمایی درآمده‌اند. (نگارنده، ۱۳۸۸، ص ۱۱۱). در ایران هم از فیلم جام آسیایی (۱۳۴۷) ساخته هژیر داریوش می‌توان به تعبیر نخستین مستند ورزشی در این زمینه یاد کرد. این فیلم که درباره مسابقات فوتبال آسیایی سال ۱۳۴۷ در ورزشگاه امجدیه تهران است، نخستین تولید تلویزیون دولتی ایران، شمرده می‌شود. (تهامی نژاد، ۱۳۷۷، ص ۹۴).

۲) مستند ورزشی شخصیت محور

مستند ورزشی شخصیت محور از پرطرفدارترین انواع مستند ورزشی است، که در حقیقت در رده مستندهای زندگی‌نامه‌ای هم قرار می‌گیرند. در حقیقت، این نوع مستند ورزشی فقط شامل مستندهایی که با موضوع زندگی ورزشکاران ساخته می‌شود، نیست، بلکه شامل همه مستندهای ورزشی می‌شود که با محوریت یک یا چندین شخصیت ورزشی بنا می‌شوند و این شخصیت‌ها می‌تواند فردی یا گروهی و حقوقی باشند.

منظور از شخصیت فردی، ورزشکاران یا دست اندرکاران امور ورزشی و منظور از شخصیت گروهی و حقوقی، تیم‌ها، باشگاه‌ها، مؤسسات و سازمان‌های ورزشی است. از نمونه‌های بارز این دسته از مستندهای ورزشی می‌توان به **سردی آهن** اشاره کرد که درباره زندگی و قهرمانی محمد نصیری، قهرمان وزنه‌برداری جهان، است و **خسرو سینایی** در سال ۱۳۴۹ برای *اداره کل امور سینمایی کشور (وزارت فرهنگ و هنر وقت)* تهیه کرد. از دیگر نمونه‌ها در سالیان نزدیک‌تر می‌توان به مستند تلویزیونی **مهد دلیران** (۱۳۸۲)^(۱۳)، ساخته **علی مداحی**، **خاطرات یک قاضی** (۱۳۸۷)^(۱۴)، ساخته **محسن خانجهرانی**، **مجموعه مستند تلویزیونی لژیونرها** (۱۳۸۴)^(۱۵)، ساخته **محمودرضا رضایی**، **پیاده‌روهای واراژین** (۶-۱۳۸۵)^(۱۶) ساخته **میلااد صدرعاملی**، و **بالآخره، سلطان** (۱۳۸۷)^(۱۷) ساخته **مجید توکلی** اشاره کرد.

در میان مستندهای خارجی نیز می‌توان به **مارادونا** (۲۰۰۸) ساخته **امیر کوستاریکا**، **تایسون** (۲۰۰۶) ساخته **جیمز توباک**، **زیدان یک پرتره قرن بیست و یکمی** (۲۰۰۶) ساخته **دوگلاس گوردون** و **فیلیپه پارنو و یوهان کرایف**، **لحظه موعود** (۲۰۰۴) ساخته **ریمون گیلینگ** اشاره کرد.

آنچه مشخص است، گزینش ورزشکاران به مثابه موضوع برای ساخت چنین مستندهایی همانند دیگر مسائل مرتبط با ورزش، تابعی از میزان محبوبیت آن ورزش و ورزشکاران در میان ورزش‌دوستان است. در میان این دسته از مستندها بیشتر از همه به مستندهای داستانی، آرشیوی و بازسازی بومی‌خوریم و البته نمونه‌های نادری از مستندهای گزارشی نیز در میان آنها یافت می‌شود؛ مانند **مستند زیدان** که به صورت گزارشی از یکی از بازی‌های فوتبال حرفه‌ای این فوتبال‌بست نامدار ساخته شده است.

از نمونه فیلم‌های مستند ورزشی شخصیت‌محور که درباره یک شخصیت حقوقی باشد، می‌توان به فیلم **مردان پرسپولیس** (۷-۱۳۸۶) ساخته **مهدی زری‌باف** اشاره کرد که درباره تیم فوتبال پرسپولیس (پیروزی)، مربی، بازیکنان و رقابت‌هایش در لیگ برتر فوتبال ۷-۱۳۸۶ ایران است.

۳) مستند ورزشی رشته محور (با رویکرد رشته ورزشی)

موضوع مستند ورزشی رشته محور یا مستند ورزشی با رویکرد رشته ورزشی، همان گونه که از نامش پیداست، پرداختن به رشته‌های ورزشی گوناگون است. یکی از شاخص‌ترین و نام‌دارترین مستندهای ورزشی ایرانی ساخته شده در این زمینه، فیلم **گود مقدس** است، دربارهٔ ورزش باستانی (زورخانه‌ای). این فیلم که برای معرفی این رشته ورزشی نقبی هم به گذشته و تاریخ ایران می‌زند، در همان سال‌ها برندهٔ چندین جایزه هم شد. در سالیان اخیر، این گونه فیلم مستند از جذاب‌ترین مستندهای ورزشی برای مستندسازان بوده است، چرا که ارزش ماندگاری و اطلاع‌رسانی آن به مثابهٔ دو عامل بنیادین در اثر مستند، در این گونه فیلم‌ها بیشتر است و در ضمن می‌توان برای آن فیلمنامه نوشت و طبق طرح از پیش تعیین و برنامه‌ریزی شده ساخت آن را پیش برد و این اجازهٔ بروز خلاقیت بیشتری را به سازندهٔ مستند می‌دهد.

به جز نخستین فیلم مستند ورزشی ایرانی، یعنی **اسکی** (۱۳۲۳) ساخته ابراهیم معتمدی که در این دسته جای می‌گیرد، آثار بسیار ارزشمند دیگری به‌ویژه در زمینهٔ معرفی ورزش‌های محلی و سنتی ایران ساخته شده است، که برای نمونه می‌توان از مستند ارزشمند **چوخه‌پوشان اسفراین** (۱۳۷۵-۷۶) ساخته **محسن عبدالوهاب** نام برد. با توجه به ویژگی‌های ورزش‌های گوناگون، معمولاً نحوهٔ برخورد محتوایی و تکنیکی در مستندسازی هر ورزش با دیگری تفاوت‌هایی دارد. مثلاً در ورزش کوهنوردی به دلیل اینکه با شرایط سختی در صعود مواجه‌اند، فیلم‌بردار مستند مربوطه نیز حتماً باید از فنون کوهنوردی آگاه باشد. با توجه به اینکه امکان دارد برای پوشش دادن جزئیات مربوط به صعود حضور یک دوربین در مسیر صعود لازم باشد، بنابراین مشخص است که باید از فیلمبردار متخصص این ورزش و امکانات مناسب، مانند دوربین روی کلاه ایمنی یا تجهیزات دیگر استفاده کرد. یا مثلاً برای مستندسازی دربارهٔ ورزش موج سواری^۱ علاوه بر دوربین ضد آب، فیلمبردار نیز باید بتواند برای ثبت جزئیات به همراه ورزشکار موج‌سوار، موج سواری کند. روی هم رفته، در این نوع مستند استفاده از چندین دوربین

تقریباً الزامی است (همانند مستندهای رویداد محور یا دیگر مستندهایی که در آن رویدادهای ورزشی باید ثبت شوند). و برای نتیجه‌گیری مناسب، مستندساز باید در ورزشی که راجع به آن مستند می‌سازد، متخصص و آگاه باشد. به همین دلیل معمولاً مستندهای ورزشی رشته ورزشی محور را علاقه‌مندان فیلم سازی از بین ورزشکاران همان رشته ورزشی یا مستندسازان علاقه‌مند به آن ورزش، می‌سازند.

گفتنی است که گاهی این گونه مستندها در محدوده خاصی تعریف می‌شوند، مانند مجموعه مستند ورزش زورخانه در اروپا (۱۳۸۶) ساخته علی مداحی. البته باید اعتراف کرد که به هر صورت هر فیلم مستندی برای ثبت شرایط زمانی و مکانی درباره موضوعش، خواه و ناخواه درون یک محدوده زمانی و مکانی روایت می‌شود، ولی در مورد این نمونه، شرایط خاص آن محدوده جغرافیایی از پیش تعیین شده، یکی از پایه‌های ساختار محتوایی مستند است و بدون آن، از درجه اهمیت، جذابیت و نوآوری این گونه مستندها کاسته می‌شود.

۴) مستند ورزشی حاشیه محور

همان‌گونه که پیش از این هم اشاره شد، حاشیه‌های ورزش نیز مانند موضوعات دیگر برای افراد جامعه، دارای جذابیت فراوانی است. این حاشیه‌های جذاب می‌تواند شامل احوال ورزشکاران، تیم‌های ورزشی، هواداران و... باشد. بعضی مواقع این حاشیه‌ها آن اندازه زیاد می‌شوند که بر متن تأثیر می‌گذارند و بنابراین جذابیت بیشتری برای مستندسازان خواهد داشت. گاهی نیز این حاشیه‌ها در واقع به دلیل عوامل بیرونی است که ساخته و دامن زده می‌شوند. به هر صورت از نمونه ایرانی این گونه فیلم‌ها می‌توان به فیلم‌های کدام قله؟ کدام اوج؟ (حدود ۱۳۵۰)^(۱۸) ساخته ابراهیم وحیدزاده و فوتبال به سبک ایرانی اشاره کرد. مثلاً، در فیلم فوتبال به سبک ایرانی یکی از موضوع‌های اصلی فیلم و شاید اصلی‌ترین آن نحوه ارتباط و برخورد زن‌ها با ورزش فوتبال در ایران است و در این فیلم می‌بینیم که چگونه دختران جوان علاقه‌مند به فوتبال و بازیکنان آن، صرف‌نظر از فرهنگ و اعتقادات مذهبی و اجتماعی‌شان با این ورزش و بازیکنانش ارتباط برقرار می‌کنند یا مسائل دیگر مانند حضور بازیکنان فوتبال

در سطح جامعه و... در این فیلم مطرح می‌شود. برخی مواقع هم این حاشیه‌ها هستند که پیرنگ یک اثر مستند ورزشی را تشکیل می‌دهند، مانند مستند سه قسمی راند سوم (علی مداحی، ۱۳۸۷) که در آن روند حضور تیم تکواندوی ایران در مسابقات المپیک ۲۰۰۸ پکن روایت می‌شود و حاشیه‌های انتخاب و اردوی تیم ملی یکی از زمینه‌های روایت این ماجراست.

ویژگی‌های ساختاری مستند ورزشی

مستند ورزشی در نظر اول، از لحاظ ویژگی‌های ساختار تکنیکی تفاوت چندانی با دیگر گونه‌های موضوعی مستند ندارد، ولی در بطن خود، دارای ظرافتی است که رعایت آنها می‌تواند به افزایش کیفیت مستند ورزشی بینجامد. اصلی‌ترین ویژگی که در این موارد باید رعایت شود، بینش و نگاه خاص ورزشی به موضوع مورد نظر و پیاده کردن آن در بستر ساختاری و تکنیکی کار است. بدون این عنصر اساسی، در بیشتر موارد، مستند ورزشی قوام و ساختار مانا و جذابی نخواهد داشت و مانند گروهی از آثار مستند، پس از مدتی به فراموشی سپرده می‌شود. با بررسی تک تک این ویژگی‌ها می‌توان به شناخت بیشتری از این موارد دست یافت. این مراحل و ویژگی‌ها عبارت‌اند از: ۱) مرحله پیش تولید؛ شامل پژوهش، فیلمنامه و برنامه‌ریزی ۲) مرحله تولید؛ شامل کارگردانی، فیلم‌برداری و صدا‌برداری ۳) مرحله پس تولید؛ شامل تدوین، گفتارمتن و موسیقی

۱. مرحله پیش تولید (پژوهش، فیلمنامه و برنامه‌ریزی)

الف) پژوهش

پژوهش در مستند ورزشی مانند دیگر موضوع‌های مستندسازی، از ارزش بالایی برخوردار است. بدون پژوهشی کامل و بنیادی، شناخت مناسبی از مسائل تکنیکی موضوع ورزشی مورد نظر به دست نخواهد آمد. ورزش در ذات خود دارای اطلاعات ظریفی مانند فنون ورزشی، قوانین ثابت و نوین رقابت، شیوه داوری و... است که بیشتر

طرفداران ورزشی از بسیاری از این آگاهی‌های ورزشی اطلاع کمابیش اجمالی دارند. آگاه نبودن مستندساز از این گونه دانستنی‌ها، می‌تواند سبب ارائه اطلاعات نادرست یا بی‌بنیان، به مخاطبان شود و در نتیجه، مخاطبان به آن مستند ورزشی بی‌اعتماد شوند. از سویی دیگر، گروهی از اطلاعات برای پیشبرد مرحله‌ی پیش‌تولید و تولید اثر مستند به کار می‌آیند و دانستن آنها برای پوشش مناسب موضوع مستند و در عین حال رعایت موارد لازم در مرحله‌ی تولید ضروری است. مثلاً می‌توان به آگاهی از شرایط فیزیکی محیط فیلم‌برداری برای گزینش بهترین زوایای فیلم‌برداری و کارگذاری دوربین‌ها و نورها و همچنین رعایت موارد ایمنی اشاره کرد. انتخاب مسیر مناسب یا تدارک نقشه، آذوقه، وسایل روشنایی و گرمایشی و دیگر مسائل ایمنی و زیستی در مستندهای غارنوردی و کوهنوردی، یا محل نصب دوربین‌ها برای پوشش رشته‌های ورزشی گوناگون و... از این دسته‌اند.

ب) فیلمنامه

فیلمنامه فیلم مستند، در بیشتر موارد در حقیقت تصویرنامه‌ای است که ضمن پیشنهاد تصاویر مورد نیاز برای ثبت در فیلم مستند، ساختار و خط روایی آن را که قرار است این تصاویر را به یکدیگر مربوط کند، نیز تعیین می‌کند. آنچه در فیلمنامه فیلم مستند، مهم به نظر می‌رسد چگونگی رسیدن به ساختاری روایی و جذاب از پیوند میان تصاویری واقعی و ثبت شده و غالباً بدون هیچ گونه کنش دراماتیک است، که همین ویژگی سبب تمایز مستندهای ورزشی از سایر برنامه‌های ورزشی می‌شود.

در مستندهای ورزشی بسته به نوع محوری که مستند بر حول آن شکل می‌گیرد و پیش از این به آن اشاره شد، میزان نیاز به فیلمنامه و نحوه و زمان شکل‌گیری آن در مراحل گوناگون، تفاوت دارد؛ ولی به هر صورت مستند ورزشی که از پیش دارای فیلمنامه مشخص یا همان‌گونه که گفته شد، چارچوب فکری فیلمنامه‌ای نباشد، یعنی خطوط اصلی روایت و ساختار در آن مشخص نباشد، بسیار ضعیف‌تر از سایر مستندهای ورزشی خواهد بود.

از دیدگاه فیلمنامه در میان مستندها، اصولاً مستند خبری، فقط براساس یک ایده

فیلمبرداری می‌شود و داستان یا روایت پس از فیلمبرداری و در مرحلهٔ تدوین شکل می‌گیرد. مستندهای گزارشی، بر اساس ایدهٔ مشخص، معمولاً دارای نوعی طرح‌اند که خطوط کار را از ابتدا مشخص می‌کند، ولی الزاماً به صورت فیلمنامه نیست. این دسته از مستندهای ورزشی از آن دسته‌اند که فیلمنامه را باید پیش از تدوین نهایی، آماده و بر اساس آن تدوین و صداگذاری کرد. یکی از ویژگی‌های مستندهای ورزشی گزارشی و رویدادمحور این است که هر اندازه که از پیش، طرح و فیلمنامه از پیش تعیین شده وجود داشته باشد، به دلیل رخ دادن رویدادهای گوناگون در طول برگزاری این رقابت‌های ورزشی، هیچ‌گاه نمی‌توان به طور کامل بر اساس آن مرحلهٔ تولید را پیش برد. بنابراین پس از پایان مرحلهٔ فیلم‌برداری، باید با بازبینی راش‌های موجود بر اساس طرح اولیه و مواد تصویری مناسب به دست آمده از فیلم‌برداری، فیلمنامه یا به عبارتی دستور تدوین را کارگردان تهیه و در اختیار تدوین‌گر و گروهش بگذارد. این فیلمنامه که معمولاً با مشورت تدوین‌گر و ملاحظات زیبایی‌شناسی تدوینی تهیه می‌شود، شامل سکانس‌بندی، توالی صحنه‌ها و نماهاست، و بعد از تدوین نهایی، براساس ساختار تدوینی به وجود آمده است که گفتار متن آماده شده، با سکانس‌ها، صحنه‌ها و طول نماها تطبیق داده شده، هماهنگ می‌شود.

در مورد مستندهای آرشیوی و توصیفی می‌توان بر اساس فیلمنامه و طرح مشخص از پیش تعیین شده و بنا به محور انتخاب شده برای مستند ورزشی پیش رفت و حتی می‌توان برای آن بر اساس اصول دراماتیک، صحنه و سکانس‌بندی داشت. البته امکان دارد به دلایل گوناگون و خارج از ارادهٔ مستندساز، جریان امور بر اساس آن طرح و فیلمنامه پیش نرود. در چنین مواردی، تجربه و خلاقیت مستندساز تعیین‌کنندهٔ چگونگی ادامهٔ مسیر ساخت مستند است؛ آن چنان که در فیلم **قهرمانی** نیز به دلیل ممانعت از حضور گروه‌های فیلم‌برداری و خبری در سالن وزن‌کشی کشتی‌گیران، کارگردان این مستند ناچار به تغییر طرح اندیشیده شده و ساختار کار خود شد. (ضابطی جهرمی، ۱۳۸۷، گفت‌وگوی حضوری)

در این میان، مستندهای بازسازی، الزاماً از یک خط روایی از پیش تعیین شده پیروی می‌کنند. این الزام از دید زیبایی‌شناختی و کارکرد این گونه مستند ورزشی است، چرا که

در غیر این صورت و تدارک ندیدن فیلمنامه منسجم، این کار اثر، خاصیت و جلوه یک مستند ورزشی بازسازی را نخواهد داشت. این خط روایی یا به صورت فیلمنامه‌ای مکتوب و تأیید شده است یا حداقل به صورت طرحی ساختاربندی شده که امکانات فیلمنامه را در اختیار مستندساز قرار می‌دهد، ولی به هر صورت باید آن گونه باشد که مستندساز بتواند بر اساس آن دکوپاژ فیلم را آماده کند و بر اساس آن پیش برود.

ج) برنامه‌ریزی

در مستندهای ورزشی به دلیل تنوع موضوعی، نحوه پوشش این موضوعات نیز از تنوع زیادی برخوردار است، ولی در کل برای پوشش مناسب مستند ورزشی رویداد محور با توجه به وسعت آن رویداد، باید از امکانات متنوع و در ابعاد متفاوتی بهره برد. بدین لحاظ شناخت موضوع و رویداد مورد بحث که در بخش پژوهش به آن اشاره شد، می‌تواند زیر بنایی برای برنامه‌ریزی مناسب کار باشد. این برنامه‌ریزی شامل تعداد دوربین‌های مورد نیاز، تجهیزات جانبی فیلم‌برداری و صدابرداری، جدول زمانی کار و دیگر جزئیات است. در مستندهای ورزشی به‌ویژه مستندهای ورزشی رویدادمحور، این برنامه‌ریزی اهمیت فراوانی دارد، چرا که امکان تکرار رویداد برای اصلاح فیلم‌برداری یا مسائل دیگر وجود ندارد. هر دو نمونه مستند ورزشی مورد مطالعه در این پایان‌نامه بنا به شواهد معتبر که در بخش‌های گذشته آورده شده، از برنامه‌ریزی مناسبی که بر اساس طرح و ایده اولیه انجام شده بودند، بهره برده‌اند و به همین دلیل توانسته‌اند خود را به سطح مناسبی از کیفیت برسانند.

۲. مرحله تولید (کارگردانی، فیلم‌برداری و صدابرداری)

الف) کارگردانی

کارگردانی در مستند ورزشی واجد ویژگی‌هایی است که مهم‌ترین آن داشتن نگاه و بینش خاص به مقوله ورزش و رشته ورزشی است که موضوع کار مستند است. این نگاه نیز مانند نگاه یک مستندساز مردم‌نگار یا هر موضوع دیگری، برگرفته از تجربه، آگاهی و تسلط به موضوع ورزشی مورد نظر است. مثلاً هم ریفتشتال در المپیا (۱۹۳۸)

و هم ضابطی جهرمی در قهرمانی (۱۳۷۷) هر دو خود اطلاعات نسبتاً جامعی از ورزش یا ورزش‌های مورد نظر داشته‌اند و در کنار آن با استفاده از دانش خود در سایر زمینه‌ها به‌ویژه تدوین و موسیقی توانسته‌اند اثری شاخص از خود برجای بگذارند. همانند کارگردانی هر نوع فیلم یا برنامه تلویزیونی، جامعیت این نگاه برای برآورد مناسبی از امکانات، نفرات و روزهای تولید مورد نیاز ضروری به نظر می‌رسد. این نگاه و اشراف به ماهیت رشته و رقابت ورزشی مورد نظر در چیتش و زاویه دوربین‌های تصویربرداری و فیلم‌برداری نمود بارزی دارد. براساس یافته‌های این پژوهش، استفاده از روش ضبط چند دورینه یکی کارآمدترین شیوه‌ها برای مستند کردن فعالیت‌های ورزشی است، تا لحظه‌ای از رویداد و حرکت ورزشی از دست نرود. این در حقیقت پاسخی است به ماهیت گذرا بودن رویداد ورزشی و همچنین لزوم دیده شدن زیبایی حرکت‌های ورزشی از زوایای گوناگون برای درک آن زیبایی‌ها. از آنجایی که پوشش واقعه ورزشی باید با چند دوربین فیلم‌برداری انجام شود در بسیاری از موارد که امکان به کار گرفتن دوربین‌های متعدد وجود نداشته باشد، شاید بتوان با تحرک فوق‌العاده فیلم‌بردار این نقیصه را جبران کرد، ولی در مجموع کار کیفیت ضبط چند دورینه را نخواهد داشت. از دیگر مواردی که کارگردان باید پیش از آغاز مرحله فیلم‌برداری در مورد آن تصمیم بگیرد، ساختار تدوینی مستند در حال ساخت است، چرا که اگر بنا باشد که با ساختار تدوین تداومی^(۱۹) پیش برود، نوع فیلم‌برداری از لحاظ زوایا و ارتفاع و اندازه نما بسیار متفاوت خواهد بود. گو اینکه در دو مستند مطالعه شده، به‌ویژه مستند قهرمانی مفهوم و دورنمای مورد نظر، بدون استفاده از شیوه تدوین غیر تداومی بسیار دور از دسترس و حداقل با اطناب بیش از حد می‌شد. این امر باعث از دست رفتن مخاطب و در نتیجه ابتر ماندن مستند خواهد شد. البته این مسئله بیشتر شامل مستندهای ورزشی رویدادمحور است و در گونه‌های دیگر مستند، اجباری برای این کار نیست، جز اینکه به نمایش گذاشتن زیبایی‌ها یا سرعت یک ورزش مدنظر باشد.

ب) فیلم‌برداری^(۲۰)

فیلم‌برداری مستند ورزشی، به ذات خود، شاید تفاوت چندانی با فیلم‌برداری دیگر

گونه‌های فیلم‌سازی نداشته باشد، ولی مسلماً، همانند کارگردان، فیلم‌بردار مستند ورزشی هم باید خود حداقل اطلاعات لازم از ویژگی‌ها و شرایط وقوع رشته ورزشی موضوع اثر را داشته باشد تا با آمادگی لازم بتواند لحظه‌های مناسب را به اصطلاح، شکار کند.

یکی از ویژگی‌هایی که برای فیلم‌برداری مستند ورزشی مهم جلوه می‌کند، جسارت، سرعت عمل، خلاقیت و سریع‌الانتقال بودن فیلم‌بردار در چنین صحنه‌هایی است. فیلم‌برداری از این گونه رویدادهای ورزشی که ممکن است پر از فراز و نشیب و حوادث گوناگون در متن و حاشیه‌اش باشد، مانند فیلم‌برداری از رویدادهای خیابانی، شورش‌ها، کارناوال‌ها، جشن‌ها و تظاهرات و راهپیمایی، آستن بسیاری از رویدادهای پیش‌بینی نشده است. یک فیلم‌بردار در هنگام فیلم‌برداری باید بتواند ضمن حفظ سطح استاندارد کیفی کار، مترصد اتفاقات ریز و درشت رقابت‌ها و بازی‌های ورزشی هم باشد، تا لحظه و نکته‌ای را از دست ندهد. در عین حال که باید از سرعت عمل خوبی در جاگذاری و تنظیم دوربین و سایر تجهیزات برخوردار باشد، ولی باید مراقب باشد که این سرعت عمل باعث از بین رفتن کیفیت نهایی کار و آسیب رساندن به عوامل اجرایی، ورزشی و فیلم‌برداری درگیر در میدان ورزشی یا وسایل ورزشی و همچنین ابزار فیلم‌برداری نشود.

علاوه بر آن، در چنین مواردی، امکان برخورد فیزیکی فیلم‌بردار و تجهیزات فیلم‌برداری با نفرات و وسایل ورزشی موجود در میدان ورزشی نیز وجود خواهد داشت. مستندساز برای مقابله با این وضعیت باید اصطلاحاً با چشم و گوش باز فیلم‌برداری کند. یکی دیگر از ویژگی‌ها، استفاده از خلاقیت فردی، برای پیش‌بینی امکانات جایگزین، در صورت مجاز نبودن استفاده از تجهیزات اصلی فیلم‌برداری مانند نورافکن‌ها و چراغ‌ها، تراولینگ و سایر تجهیزات از این دست است.

ج) صدابرداری

مسلماً بدون صدای تشویق تماشاگران یا رأی داور و راهنمایی‌های مربیان، مقدار زیادی از هیجان مستند ورزشی از دست خواهد رفت. آنچه مشخص است، ضبط

صدای زمینه^۱ نقش اساسی در واقع‌گرایی بیشتر کار مستند و همچنین تهییج تماشاگران مستند ورزشی خواهد داشت و به همین دلیل است که ضبط صداهای زمینه رویدادها و فعالیت‌های ورزشی از جمله ضروریات است؛ به گونه‌ای که در فیلم المپیا برای رسیدن به این مقصود، در مرحله تدوین به صدا سازی و ساخت صداهای زمینه روی آورده‌اند. در فیلمی مثل **قهرمانی** هم که صدای غالب، موسیقی انتخاب شده برای همراهی فیلم است، باز هم برای اینکه حس واقع‌گرایی فیلم خدشه‌دار نشود از صداهای گزارشگر سالن و فریاد و غریو تماشاچیان حاضر در سالن برای صدای زمینه استفاده شده است. از سویی دیگر صدای گزارشگر ورزشگاه در مستندهای ورزشی یکی از اساسی‌ترین عوامل صوتی به حساب می‌آید که ضمن انتقال اطلاعات مورد نیاز به راحتی حس تداوم بیشتری ایجاد می‌کند و این موضوع با مراجعه به مستندهای ورزشی رویداد محور اثبات می‌شود.

باید توجه داشت که در این میان، صدابردار برای پیشگیری از محدود کردن جابه‌جایی فیلمبرداران یا ایجاد مزاحمت وسایل صدابرداری شامل کابل‌ها، بوم و... برای اجرای حرکات ورزشی، و همچنین استفاده بهینه از امکانات موجود، باید از تجربیات و دانش خود استفاده کند. به کاربرد میکروفون‌های مناسب، ابزار بی‌سیم و همین‌طور استفاده از امکانات ورزشگاه از جمله این موارد است.

۳. مرحله پس تولید (تدوین، گفتارمتن و موسیقی) و مطالعات فرسنگی

الف) تدوین

تدوین در حقیقت، تکمیل ایده‌های کارگردان در تنظیم روابط نماها و صحنه‌های برنامه یا فیلم مورد نظر است که یک بار پیش از آن نیز در مرحله دکوپاژ انجام شده است و در حقیقت، در برخی موارد، بجز عمل فیزیکی پیوند نماها، به گونه‌ای تجدید نظر در ساختار در نظر گرفته شده هم به حساب می‌آید.

ذات مستند بودن کار باید این اجازه را به مستندساز بدهد که در صحنه فیلم‌برداری آنچه را که حول موضوع کارش در حال روی دادن است، ضبط کند و بعداً با کنار هم گذاشتن مواد جمع‌آوری شده، به مفهوم موردنظر خود دست یابد. در همین نقطه است که با استفاده از چینش مناسب نماها، در راستای طرح و فیلمنامه‌اندیشیده شده، و همچنین تنظیم زمانی آنها، می‌توان به بیشترین تأثیرگذاری مطلوب رسید. باید اذعان کرد که در مستندهای ورزشی، فارغ از شیوه تدوینی به کار رفته، بدین سبب که باید یک موضوع و رویداد ورزشی را در بازه زمانی بسیار محدودتر از اصل رویداد فشرده کرد و در ضمن از جذابیت‌های ورزشی و هیجان آن نیز نکاست، تدوین نقشی بسیار اساسی را ایفا می‌کند و بیشتر مستندهای ورزشی جزو مستندهایی هستند که به اصطلاح بر روی میز تدوین، کارگردانی می‌شوند. در حقیقت، این تدوین است که باید بتواند چنان زوایای گوناگون یک موضوع یا رویداد ورزشی را در هم بیامیزد، که پیام و هیجان مورد نظر مستندساز به بهترین نحو به بیننده منتقل شود.

برای انتقال این تحرک و هیجان موجود در واقعیت‌های ورزشی لازم است که از شیوه تدوینی مناسب آن در مرحله پس از تولید بهره برد. این شیوه تدوین معمولاً شیوه و شکل تدوین غیر تداومی است. این شیوه این امکان را به مستندساز می‌دهد تا با افزایش تعداد و تنوع نماها ضمن فشرده کردن زمانی گزارش رویداد، بر ریتم کار نیز بیفزاید. در حقیقت، با این شیوه غیر تداومی و استفاده از انواع برش‌ها، از جمله برش پرشی و برش ساده می‌توان بر سرعت مستند ورزشی و ریتم آن افزود. این مسئله در سکانس‌های به یاد ماندنی هر دو فیلم **المپیا** و **قهرمانی** مشهود است. فیلم **قهرمانی** که اساساً بر پایه همین ساختار و شکل تدوینی بنا شده، توانسته بازه زمانی سه روزه یک ماجرا و رویداد مهم ورزشی جهان را در ۲۴ دقیقه و با ریتمی تند و شایسته آن رویداد بازتاب دهد. فیلم **المپیا** هم در بسیاری از فصل‌ها و مثلاً در سکانس مشهور خود، یعنی سکانس شیرجه، از همین روال بهره برده تا بتواند هر چه بیشتر جذابیت این ورزش را به تصویر بکشد. البته در سایر سکانس‌ها و صحنه‌های **المپیا** چنین نیازی به این قوت حس نمی‌شده است، ولی با وجود این هر جا که صحبت از تحرک و هیجان بوده از این شکل تدوینی بهره برده شده است.

ب) گفتار متن

در اثر مستند، معمولاً، بر اساس ساختار چیده شده در تدوین اولیه^۴، گفتار متن با استفاده از فیلمنامه و طرح قبلی یا بدون آن، نوشته، خوانده و بر فیلم گذاشته می‌شود. گفتار متن این ویژگی را دارد که بتواند خط ربطی باشد برای حفظ تداوم مستند و مانند نخ تسبیحی اطلاعات تصویری و گفتاری فیلم را به هم پیوند بزند. در تعداد درخور توجهی از مستندهای ورزشی که در قالب مستندهای گزارشی ساخته می‌شوند، گفتار متن معمولاً به صورت مستقیم وجود ندارد و از زبان گزارشگر میدان ورزشی بیان می‌شود. آنچه که به صورت گزارش از زبان گزارشگر فیلم شنیده می‌شود، می‌تواند همان گزارش اصلی میدان باشد که به صورت صدای زمینه در هنگام فیلم‌برداری ضبط شده است یا اینکه بعداً، در استودیو بازسازی، یعنی خوانده و ضبط شده باشد. این ویژگی باعث می‌شود که بیننده و تماشاگر مستند پیش از پیش احساس کند در میدان واقعی رقابت ورزشی حضور دارد و آن را باورپذیرتر می‌کند. در این نوع ارائه اطلاعات، مستندساز فقط به ارائه اطلاعات ضروری اکتفا می‌کند، مثل مشخصات شخصی و تیمی ورزشکاران، زمان و مکان رقابت و گزارش بازی، به ویژه در نقاطی که امکان شناسایی اش از سوی بیننده به سختی امکان‌پذیر باشد. در مقابل، مستندهایی هستند که به شیوه معمول از گوینده و گفتار متن برای ارائه اطلاعات استفاده می‌کنند. این شیوه که شیوه مرسوم‌تری در کار مستندسازی است، به بیننده این باور را منتقل می‌کند که می‌تواند در اطلاعاتی شریک باشد که شخص آگاه‌تری از آنها با خبر است. این گونه گفتار متن می‌تواند به کمک روایت در مستند بیاید و آن را از نقاطی که امکان از بین رفتن تداوم وجود داشته باشد به سلامت گذر دهد.

ج) موسیقی

یکی دیگر از ابزارهای که به حفظ هماهنگی و تداوم اثر مستند کمک فراوان می‌کند، استفاده بجا از موسیقی برای وصل کردن صحنه‌های گوناگون به یکدیگر است. در مستندهای ورزشی، از آنجایی که جنس تصویر اصلی، از جنس رویداد، تحرک، هیجان، شور و بعضاً- مانند قهرمانی‌های جهانی آن چنان که در فیلم **قهرمانی** دیده می‌شود- از

جنس حماسه است، کاربرد موسیقی تعریف شده‌تر و متمایزتر از دیگر گونه‌های مستند است. اگر در گونه‌های دیگر مستند برای افزایش تمرکز بیننده از موسیقی‌های بعضاً با ریتم‌های معمولی و حتی آرام استفاده می‌شود، ورزش بنا به خصیلت تحرک بیش از حد خود، موسیقی‌های با ریتم بالاتری را می‌طلبد و این امر در بسیاری از مستندهای ورزشی و از جمله مستندهای مطالعه شده در این، یعنی **المپیا و قهرمانی** مشهود است. در هر دو فیلم مطالعه شده، موسیقی جزئی جدایی‌ناپذیر است و تصور این دو فیلم بدون این نوع و حجم موسیقی دشوار و تا حدی غیر ممکن است. موسیقی به دلیل اینکه مانند ورزش از ذات و نظمی ریاضی‌وار برخوردار است، می‌تواند به راحتی با فعالیت‌های ورزشی ارتباط و هماهنگی برقرار کند. از سوی دیگر در این گونه فیلم‌ها، موسیقی بستر مناسبی است برای به هم پیوستن نماها، به‌ویژه در ساختار تدوینی، که معمولاً به شیوه غیر تداومی است. در عین حال، بعضی از ورزش‌ها، به‌ویژه ورزش‌های آیینی و سنتی، مانند ورزش زورخانه‌ای در کشور ما، چون برگزاری آن معمولاً در دل آیینی خاص یا همراه با آن بوده است، موسیقی کاربرد اصیل و متمایز دیگری می‌یابد. به عبارت دیگر، این‌گونه موسیقی‌های معمولاً آیینی و سنتی جزء جدایی‌ناپذیر آن ورزش محسوب و شناخته می‌شود، که مستندساز لاجرم، باید برای حفظ واقعیت مستند خود، از همان موسیقی یا نواهای هماهنگ با آن در کار خود بهره‌بردارد. یکی از بهترین نمونه‌ها در این زمینه فیلم **گود مقدس** است. در این حالت، آهنگساز یا انتخاب‌کننده موسیقی برای فیلم یا برنامه مستند، با توجه به کارکرد بیانی موسیقی در همراهی اثر مستند و تأثیرگذاری بر آن، می‌تواند از اصل موسیقی حاکم بر آن رشته ورزشی استفاده کند یا با دست بردن در آن، نسخه پالوده‌تر و مناسب‌تری برای فیلم را آماده کند.

بنابراین در نظر گرفتن ریتم و ساختار موسیقی‌های مرتبط با رشته ورزشی مورد نظر، در هنگام طراحی اولیه فیلم و همچنین طراحی ساختار تدوینی آن از اهمیت بسیاری برخوردار است. در بسیاری از این موارد، تدوین اثر مستند، به گونه‌ای تابعی از ریتم موسیقی مربوط به آن ورزش است، و بر پایه آن موسیقی، ریتم و تمپوی اثر مستند شکل می‌گیرد. نگاهی به نقش موسیقی در فیلم **قهرمانی**، می‌تواند الگوی مناسبی در این

زمینه در اختیار پژوهندگان قرار دهد.^۱

نتیجه‌گیری

با توجه به آنچه گذشت، می‌توان خلاصه گفت که مستندسازی ورزشی از دسته‌های موضوعی در حیطه مستندسازی شمرده می‌شود که می‌توان آن را چنین تعریف کرد: «مستند ورزشی گونه‌ای از فیلم یا برنامه مستند است که محور موضوعی و محتوایی آن ورزش و موارد مرتبط با آن است.»

همان‌گونه که اشاره شد، مستند ورزشی یا مستقیماً به موضوعی صرفاً ورزشی می‌پردازد، یا به بهانه ورزش و در کنار طرح آن، موضوعی اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و... را کالبدشکافی کند. دسته نخست را می‌توان مستند ورزشی محض نامید و دسته دوم را مستند ورزشی ترکیبی. از دیدگاهی دیگر، مستندهای ورزشی در چهار گروه محوری و موضوعی عمده قرار می‌گیرند: (۱) رویداد محور، (۲) شخصیت محور، (۳) رشته محور (با رویکرد رشته ورزشی)، (۴) حاشیه محور، که در برخی موارد، هر یک الزامات ویژه خود را در ساخت و پرداخت طلب می‌کنند. این ویژگی‌ها در گذر از سه فرایند «پیش‌تولید»، «تولید» و «پس‌تولید» اثر مستند ورزشی خود را در قالب مراحل گوناگون کار که شامل پژوهش تا صداگذاری و نمایش مستند ورزشی است، نشان می‌دهند.

فهرست منابع و مآخذ (فارسی و لاتین)

- ۱- اسلامی، مجید (۱۳۸۶). مفاهیم نقد فیلم. (چاپ سوم). تهران: نشر نی.
- ۲- بارنوو، اریک، (۱۳۸۰). تاریخ سینمای مستند، ترجمه احمد ضابطی جهرمی، تهران: سروش (نشر اثر اصلی، ۱۹۷۴).
- ۳- تهامی نژاد، محمد (۱۳۷۷). «ورزش نگاری فرهنگی در برابر تجارت هیجان».

گزارش فیلم، (۱۱۳).

۴- زتل، هربرت (۱۳۸۴). *راهنمای تولید برنامه‌های تلویزیونی*، ترجمه علی رجب‌زاده طهماسبی، مجیدالدین طباطبایی راد، تهران: دانشکده صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران (نشر اثر اصلی، ۲۰۰۶).

۵- صباحی، محمدحسین (۱۳۸۸). *ساختارشناسی مستند ورزشی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد تهیه‌کنندگی مستند، دانشکده صدا و سیما ج.ا.ایران.

۶- ضابطی جهرمی، احمد (۱۳۸۴). *زیبایی‌شناسی، تاریخ و نظریه‌های تدوین فیلم (۱۹۳۰-۱۹۹۵)*، تهران، دانشکده صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران.

7- Diffrient, David (2006). *Visions of Eight*. In Ian Aitken (Ed.), *Encyclopedia of the Documentary film*. New York:Routledge.

پی‌نوشت

۱. علاقه‌مندان برای مطالعه بیشتر در این زمینه می‌توانند به بخش مربوط به مطالعه موردی این دو فیلم یعنی «المپیا» و «قهرمانی» در پایان‌نامه کارشناسی ارشد اینجانب با عنوان «ساختارشناسی مستند ورزشی» (دانشکده صدا و سیما، ۱۳۸۸) مراجعه کنند.

۲. The Electrical Carriage Race from Paris to Bordeaux

۳. A Sack Race Between Employees of Lumieres and Son's Factory, Lyon

۴. The Charge of the Austrian Lancers - 1897

۵. Zidane: A 21st Century Portrait

۶. Johan Crujff - En un momento dado

۷. در این زمینه می‌توان به فهرستی از مستندهای ورزشی ایرانی مراجعه کرد که با همین عنوان و به صورت ضمیمه «الف» در بخش ضمایم انتهای پایان‌نامه نگارنده با عنوان «ساختارشناسی مستند ورزشی» (دانشکده صدا و سیما، ۱۳۸۸) آورده شده است.

۸. در برنامه‌سازی تلویزیونی، برای جلوگیری از تداخل معنی کارهای فیلم‌سازی سینمایی و برنامه‌سازی و فیلم‌سازی تلویزیونی از اصطلاح تصویربرداری (Video shooting) برای ضبط ویدیویی در برابر فیلمبرداری برای ثبت بر روی مواد خام سلولوئیدی استفاده می‌شود.

۹. *Visions of Eight* (ایالات متحده آمریکا و آلمان غربی، ساخته هشت کارگردان مطرح

- سینما و تهیه‌کنندگی دیوید والپر *David Wolper* درباره المپیک ۱۹۷۲ مونیخ.)
۱۰. این هشت نفر عبارت‌اند از: کلود للوش، میلوش فورمن، آرتور پن، جان شلزینگر، کن ایچیکاوا (Kon Ichikawa)، یوری اوزوروف (Juri Ozerov)، مای زترلینگ (Mai Zetterling) و مایکل فلگر (Michael Pflieger).
۱۱. متن کامل همه ارجاع‌ها به گفت‌وگوهای حضوری در پایان نامه اینجانب موجود است.
۱۲. ساخته علی مداحی، تهیه و پخش شده از شبکه دوم سیمای جمهوری اسلامی ایران
۱۳. درباره هادی ساعی قهرمان تکواندوی جهان
۱۴. درباره زندگی شخصی و ورزشی مسعود مرادی داور بین‌المللی فوتبال ایران
۱۵. درباره فوتبال‌بست‌های ایرانی که در باشگاه‌های خارجی بازی می‌کنند، که شبکه دوم سیمای جمهوری اسلامی ایران تهیه و پخش کرده است.
۱۶. درباره برانکو ایوانکوویچ سرمربی سابق تیم ملی فوتبال ایران
۱۷. درباره زندگی علی پروین فوتبال‌بست و سرمربی دهه‌های گذشته تیم‌های باشگاهی و ملی ایران
۱۸. موضوع این فیلم که با استفاده از مواد آرشیوی، به صورت بازسازی و مستند داستانی ساخته شد، در مورد شکست کشتی‌گیری بنام «جوادی» است، که با پای شکسته در رقابت‌های المپیک شرکت می‌کند و تا بازی نهایی پیش می‌رود، ولی در آخرین بازی، حریف با اطلاع از این موضوع او را شکست می‌دهد.
۱۹. کلاً تدوین در دو شکل *تداومی* و *غیر تداومی* تعریف شده است. *تدوین تداومی*، شکلی از تدوین است که بر اساس پیوستگی و وابستگی نماهای پشت سرهم یک صحنه شکل می‌گیرد و چون نظم طبیعی سیر واقعیت را بر هم نمی‌زند از آن با عنوان *تدوین روایتی* هم نام برده شده است. شکل دیگر تدوین، *تدوین غیر تداومی* یا *تدوین توصیفی* (بیانی، بیاندار یا اکسپرسیونیستی) است. در این شیوه تدوینی، چینش نماها بر اساس هم‌بستگی نماها و وحدت مفهومی آنهاست. بدین ترتیب فیلم‌ساز می‌تواند با استفاده از ارتباط مفهومی بین پدیده‌ها و نماهای به نمایش در آمده، بیانی کلی را عرضه کند. (ضابطی جهرمی، ۱۳۸۴، ص ۵)
۲۰. البته می‌توان واژه تصویربرداری را نیز برای برنامه‌سازی به کار برد.